

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
№ 1, 2012 г. № 1

Философия

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

29 16 – 22 ЮЛИ
2015 г.

Селестен Френе и неговата педагогика

*Откъс от „Обучение чрез сътрудничество –
Селестен Френе и неговата педагогика“*

Вяра Гюрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Формирането на творчески мислещи, инициативни и предприемчиви граждани на демократичното общество изисква прилагането в училище на една „активна педагогика“, в центъра на която е ученикът – партньор на преподавателите в учебния процес. Според Съвременния тълковен речник на българския език партньорът е „човек, който взема участие в играта заедно с друг“ („...партньор за танци“) и „човек, който участва в някакви действия или дейност с друг“ (Буров, 2002: 604).

Ключовите думи тук са „участие“ и „заедно“/„съвместно“. За да танцувам заедно танца, наречен „учебен процес“, партньорите – учители и ученици, трябва да могат да участват равностойно в общия процес, да си имат доверие, да си вярват, да се подкрепят, да си помагат взаимно, да се допълват, да синхронизират очакванията, нагласите и стъпките си. С други думи – да си сътрудничат в общата игра. Защото, пак според същия речник, сътрудничеството е „съвместна работа“, а да си сътрудничиш с някого, означава да работиш заедно с някого, да помагаш (Буров и др., 2002: 889). Което означава, че *учителите трябва така да организират учебната работа (часовете си) още от първия ден, че да накарат / да мотивират учениците да участват. При това трябва да им помагат максимално да се справят, независимо какви индивидуални затруднения имат. Защото всяко дете може да успее в нещо, стига да получи шанс за това и помощ от когото трябва.*

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 4/2015:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Обучение чрез сътрудничество – Селестен Френе и неговата педагогика / *Вяра Гюрова*

За четенето, писането и езиковото образование на настоящето и бъдещето (I – IV клас) / *Мариана Мандева*

Оценяване на професионалните компетентности на бъдещия социален работник / *Искра Петкова*

Формиране на комуникативна култура у децата от предучилищна възраст / *Боряна Иванова*

Развитие на натуралистичната интелигентност чрез природонаучното обучение в началното училище / *Иванка Кирилова*

The Role of Teaching Assistants in Meeting Special Educational Needs at Mainstream Schools / *Blagovesta Troeva*

За междурелигиозния диалог, обществените нагласи и образователната промяна (Размисли върху една изгубена страница) / *Румяна Неминска*

Формиране на метапредметни универсални умения у учениците / *Христина Петрова*

ЧУЖДЕСТРАННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Educational Leadership and Activities Promoting Development-Oriented Community / *Norbert G. Pikula, Joanna M. Lukasik*

ГЛЕДНА ТОЧКА

За някои нелепости в нашата училищна педагогика / *Пламен Радев*

СПОДЕЛЕН ОПИТ

Формиране на природосъобразен начин на живот при 3 – 4-годишните деца / *Любимка Габрова*

КНИЖНИНА

Пламен Радев – „Обща дидактика“ / *Коста Герджиков*

Ново изследване за българската детско-юношеска литература / *Любомир Георгиев*

Представяне на монографията на Дорена Кароли „Per una storia dell'asilo nido in Europa tra Otto e Novecento“ / *Милка Терзийска*

Ново теоретично изследване на играта / *Борис Минчев*

Идеята за обучение чрез сътрудничество е актуална, но не е никак нова. **Педагогиката на сътрудничеството** (от фр. *Pedagogie cooperée*), или **кооперативната педагогика**, се свързва с името на френския учител Селестен Френе и неговите последователи във Франция и по света (Гюрова, 1995: 23 – 58). Философията на тази педагогика е синтезирана в неговите книги: „За народното училище“ (1945), „Съвети към родителите“, „Педагогически инварианти“ (1945), „Труговото възпитание“ (1946), „Раждането на една народна педагогика“ (1949), „Техниките Френе на съвременното училище“ (1964), „Маршрутът на Селестен Френе“ (1977) и др. (Френе, 1990).

Френе и неговите последователи разработват и прилагат няколко оригинални и изключително полезни нововъведения в учебната дейност с реална приложимост в съвременното (в т.ч. и масово) училище:

- учебни фишове, вместо учебници в началното училище;
- нова организация на времето и пространството;
- кореспонденцията с връстници от други населени места, като учебно и възпитателно средство;
- нов подход към оценяването;
- естествения метод на обучение;
- ателиетата;
- новата организация на труда и трудовото възпитание.

Както и:

- нова организация на класа – клас-кооператив (или училище-кооператив);
- собствена печатна база – училищната печатница;
- училищния стенвестник / стенвестник на класа;
- вестник на класа (за родителите).

Педагогиката на сътрудничеството се олицетворява от всичко, което се случва в класа-кооператив.

Класът-кооператив

Класът-кооператив е „алтернатива на традиционния клас, в който децата работят паралелно, без да си взаимодействат, а всяка колективна дейност играе ролята „да нивелира“ (да обезличава). В класа-кооператив се срещат различни гледни точки и изключителна роля играе критичната рефлексия в групата, която помага „класът да се организира като жив организъм“. В този поновому организиран клас „децата се учат заедно на отговорност“.

Класът-кооператив съчетава индивидуалния с груповия подход – чрез различните дейности учениците се развиват като индивидуалности (като отделни личности), но и като членове на екип, в който всеки има своята персонална роля. И това напълно съот-

ветства на детската психика. „Детето не обича „работата на стагото“, при която индивидът трябва да се пригажда. То обича да работи индивидуално или да работи в екип, в рамките на кооперативната общност (инвариант 21)“ (Гюрова, 2002: 617). И това е важно за развиването на социални умения, сред които – солидарността с другите и отговорността, които според Френе и неговите последователи са в основата на човешкия прогрес.

Класът-кооператив е форма на ученическо самоуправление. При тази организация на класа (или в малките училища – и на училищния живот) всичко се решава съвместно – по време на Общото събрание в края на всяка седмица (на което присъстват и родителите), или на Съвета на класа в началото на седмицата, или в минутите за равностметка („Какво ново“) всяка сутрин, или по време на ателиетата по различните дейности (Гюрова, 1995: 23 – 58).

Кооперативът избира с тайно гласуване Съвет (председател, заместник-председател, секретар и ковчежник). Общото събрание (това е висшият орган на детското самоуправление) избира и дежурен по дисциплината за седмицата.

Учителят е преди всичко човекът, който помага на групата деца да се организират: от моментите, определени за рефлексия върху съвместния живот на класа-кооператив, до равностметката на дейностите и колективните проекти. Той е един от всички, но и естествен авторитет, когото децата обичат и на когото вярват. Той им дава възможност да действат като възрастни – със своите права, задължения, отговорности и отчетност (Гюрова, 2002).

Подобни форми на ученическо самоуправление са Ученическият парламент, Ученическият президент и Ученическият Министерски съвет, Миникметството, Ученическият съвет по дисциплината, Общото събрание и др. Те дават възможност на учениците да упражняват важни социални роли, да се учат на отговорност, толерантност и отстояване на позиция, което е сред най-важните възпитателни резултати. Същевременно те формират качества на личността, които са изключително важни и при груповата работа, която е фактор за активизиране на участието на учениците в учебния процес.

Педагогиката на сътрудничеството предполага нова организация на времето и пространството, като алтернатива на строгата регламентация на образователните дейности (обучението/ ученето и труда), задължителните учебни разписания, планове и програми.

Нова организация на пространството

Подредените в редици чинове и маси (подредба тип „клас-автобус“) се заменят с подвижни маси и столове, които могат да се разместват и групират според предпочитанията на учащите и за целите на индивидуалната и груповата работа. В училище и в класната стая стените и коридорите се превръщат в естествено място за всевъзможни изложби с детско творчество (в т.ч. написани съчинения, снимки, предмети, изработени или събрани от децата по време на учебните екскурзии). Правото на изразяване във всеки момент се гарантира чрез използването на различни табла и тематични листове за отразяване на позиции и мнения и за колективно достигане до решения. На видно място се окачват постери и обобщения от дискусии, което помага по-добре да се осмислят знанията и информацията от учениците.

Всъщност това е подредба, която гарантира интерактивност – взаимодействие, чрез улесняване на движението на децата в класната стая, достъп до резултатите от съвместната работа върху учебни и неучебни задачи (например общи правила, идеи за това какво учениците да направят заедно през седмицата), достъп до индивидуално творчество и др.).

Природната среда – градината, опитното поле, фермата с животни (или просто животински кът), цветята и другите растения, за които децата сами се грижат, наблюдават и изучават, стават елемент на образователната среда. Това е особено важно условие за естествения метод на обучение, който се опира на наблюдението, и за рефлексията, последвани от научното обяснение.

Нова организация на времето

Става въпрос за времето за учене. То е планирано чрез различни учебни планове и споразумения, като съществена част се отделя на работата по индивидуални и групови проекти. В класовете или училищата, работещи по системата Френе (педагогика на сътрудничеството), учителите и учениците разработват най-често съвместно:

1) Общ годишен план, който отразява държавните изисквания за съответния клас (и за работата на учителя).

2) Общи месечни планове.

3) Седмичен план за дейностите на класа – съставя се в началото на седмицата – в понеделник сутринта.

4) Индивидуален план на всеки ученик (за срок от 1 или 2 седмици), който съдържа рубрики по различните дейности, с които детето желае да се занимава през периода, както и групови и колективни дейности, в които ще участва.

Много важна роля играе индивидуалният план на всеки ученик, в който той избира с какви учебни дейности да се занимава, какво време да им посвети, с колко учебни фиша ще работи.

Правото на избор означава задължение да се изпълни записаното в плана и отговорност за качеството на изпълнение. Неизпълнените планирани учебни дейности за изтеклия период се записват задължително най-напред в новия учебен план.

Индивидуалните планове се подписват от ученика, учителя и родителя, а с отчитането на изпълнението им започва всяко общо събрание в края на седмицата (с участието на родителите). По всеки план се оформя профил на постиженията на ученика и той (пог формата на графика) се поставя в ученическата книжка.

Нова организация на учебно-възпитателния процес

Педагогиката на сътрудничеството е най-яркото доказателство за единството на обучението и възпитанието във всеки момент от работата с учениците и от работата на учениците, което, поради характера на организацията, има безспорни възпитателни ефекти. Във всеки момент от живота си в училище и със съучениците си извън училище, от общите занимания и дейности „с възпитателен характер“ учениците научават ценни и полезни неща за света, за хората и за себе си.

Френе и всички представители на Новото възпитание смятат, че за да бъде успешна и мотивираща, образователната работа *трябва да бъде интересна, жива и осмислена*. „Никой не обича да се върти на празни обороти, да действа като робот, това означава да го караш да действа и да се покорява на замисъл, който е вписан в механични действия, в които той не присъства“ (Гурова, 2002: 23 – 58), т.е. които са му чужди и непонятни“, твърди Френе в своите „Педагогически инварианти (инвариант 8). В интерес и на преподавателя, и на учениците е отказването от монотонните уроци, уморителните упражнения, съчинения и задачи, от дългите и скучни домашни работи – еднакви по обем, съдържание и трудност за всички, които противостоят на естествената необходимост на ученика да се изявява и да общува с другите.

В основата на новата организация на учебния процес са съвместно изработени и договорени по време на общото събрание правила, които равнопоставят учителя и учениците по отношение на правото на избор и мнение, но и на контрола и властта. Учителят е в ролята на сътрудник, помощник, съветник и приятел.

В основата на тази организация е убеждението, че *всяко дете е по природа искрено, добро, честно, способно и талантливо*. Тези му качества могат да се проявят единствено в атмосфера на доверие, уважение, разбирателство, свобода и избор, които са характерни за класа-кооператив (или училището-кооператив).

Задължително се съблюдават правата и на децата, и на възрастните, разбирали като единство от:

– *правото да имаш права;*

- правото да поемаш задължения;
- правото да носиш отговорност за решенията, действията и резултата.

Тези права се съблюдават както по отношение на индивидуалната работа (по индивидуалните учебни планове), така и при груповите и колективните дейности, в които децата участват по собствен избор. Веднъж заявили желанието си да участват, учениците се задължават да устоят докрай и да доведат работата си до добър резултат. Така например, ако са избрали да участват в писането на писмо до кореспондентите (клас/връстници, с които си кореспондират), а то се оказва пълно с грешки, участниците задължително правят необходимите справки и пренаписват писмото отново (*и не могат да изберат да не участват в това*).

Поради своите убеждения, че традиционните учебници сковават преждевременно детското въображение със своята единствена истина, Френе и неговите последователи използват нов основен ресурс за образователната дейност в началното училище – **учебни фишове**. Това са текстове, описания с различна тематика (от предметните области до съвместните дейности – например фишове по „кореспонденция“), с въпроси към тях и учебни задачи. Фишовете (формат А) се подреждат по тематика и трудност в серии и образуват библиотека с учебна документация, която е на разположение на децата в класната стая. Фишовете се изработват съвместно или индивидуално от учителя и учениците (продават се и готови, но те не са задължителни за учителя). Офортен по съответния начин – един фиш по готварство например, с описани уреди, продукти и рецепта, може да се използва като фиш за четене, смятане, физика или химия. Така от практическите наблюдения (от реалността) децата достигат до научните обяснения на света, който ги заобикаля.

Обучението се основава на прилагане на **естествения метод** (в буквален превод „метод на експерименталното опипване“). На практика, това е признаване и прилагане на предимството на наблюдението и експеримента преди теоретичното обяснение на фактите и явленията. В този процес интелектът на ученика, способността му да запомня, да разсъждава и да мисли се развиват чрез действия, а не по абстрактен път – чрез слушане и четене. „Гворете възможно по-малко“, гласи един от педагогическите инварианти за учителите (№20) на Селестен Френе (Гурова, 2002: 617). Когато детето само засади семенце и ежедневно се грижи и наблюдава развитието на едно растение или животното, то не само по-лесно ще осмисли теоретичните обяснения, но и само ще търси нови обяснения и ще бъде по естествен начин „пристрастно“ към опазването на природната среда – защото то реално е част от нея. Това изостря наблюдателността, формира екологична култура, приобщава към ежедневен труд и грижа за растенията, животните, по-слабите. Така децата се учат на „съпричастност“ към всяко нещо – и към природата, и към света като цяло – чрез включването на всички сетива, чувства и мисли.

Естественият метод на учене е, на практика, приложение на чудесната мисъл на Френе: „За да се научи нещо, то първо трябва да се преживее“ (Френе, 1990: 63). Той до голяма степен корелира с описания от Фил Рейс естествен път на човешкото учене, с неговите четири стъпки:

- желание за учене;
- предприемане на действия за осъществяването на това желание;
- обратна информация от околните (и позитивните чувства от добрата обратна връзка);
- асимилиране („придаване на смисъл“) на новото знание.

В тези прости четири неща според Ф. Рейс се съдържат всички „модели“ на учене, описани в книгите с понятия като: „активно експериментиране, конкретен опит, рефлексивно наблюдение, абстрактна концептуализация, вътрешна мотивация, външна мотивация, холистични подходи, серийни подходи“ (Ruse, Phil., 1995: 18 – 19).

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 4

Връзката между математиката и живота

Откъс от „Проектно базирани подходи за формиране и развиване на изчислителни умения, реализирани чрез осъществяване на междупредметни връзки и използване на електронни средства“

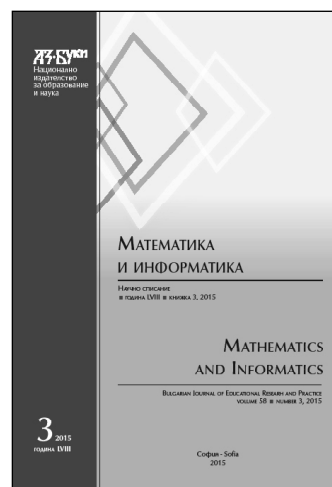
¹Коста Гъров, ²Ангел Ангелов,
³Ламбри Йовков

^{1,3}Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

²СОУ „Сава Доброплодни“ – Шумен

I. Въведение

Различни изследвания, направени през последните няколко години, показват, че учениците често не могат да използват своите математически познания извън класната стая, както и да реализират връзка между тези знания и умения с изучаваното учебно съдържание по други учебни дисциплини. Обикновено резултатите от обучението се оценяват по-скоро от постиженията на учениците, отколкото от постигнатите цели на учителите – те обикновено са свързани с очакванията към обучавания за неговите знания, разбирания и умения при завършването на дадено ниво или модул на образование. Едно от решенията на проблема с успешното пренасяне на компетенциите на учениците, свързани с математиката и компютърните науки, е нова организация на учебната програма и използването на „подход към универсалните компетенции“. Подходът сам по себе си представлява интегриране на компютърните умения, гражданското образование и предприемачеството в националните учебни програми. Трябва да се отбележи, че за разлика от основните умения (майчин език, математика и природни науки) информационните и комуникационните технологии, където много лесно могат да се развият и формират изчислителни умения, не се свързват с учебни

www.mathinfo.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н. Сава Гроздев

E-mail: sava.grozdev@gmail.com

Редактор

Гергана Великова

0889 81 15 65

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: mathinfo@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Математика и информатика“, кн. 3/2015:

ВЪПРОСИ НА ПРЕПОДАВАНЕТО

Елементарни аритметични задачи. Структура и математически модел. Класификация. Текстови задачи / *Маргарита Върбанова, Здравко Лалчев, Ирина Вутова*

Използване на формативно оценяване в домашната работа / *Борислава Кирилова*

Comparative Analysis Regarding the Study of Transformations in the Euclidean Plane by Applying Complex Numbers / *Katerina Anevska, Sava Grozdev, Risto Malcheski*

**ОБРАЗОВАТЕЛНИ
ТЕХНОЛОГИИ**

Проектно базирани подходи за формиране и развитие на изчислителни умения, реализирани чрез осъществяване на междупредметни връзки и използване на електронни средства / *Коста Гъргов, Ангел Ангелов, Ламбри Йовков*

Педагогически и ергономичен подход при разработване на мултимедийна среда за обучение по компютърни науки / *Евгения Горанова*

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИ
СТАТИИ**

Мотивационните задачи в обучението по математика / *Румяна Маврова, Пенка Рангелова, Зара Данаилова-Стойнова*

Възможности за съгласуваност на обучението по математика в средните и във висши училища / *Мариана Дурчева, Елена Върбанова*

КОНКУРСНИ ЗАДАЧИ

Конкурсни задачи на броя
Решения на конкурсните задачи от брой 4, 2014

предмети, които произтичат от традиционни академични специалности. Въпреки това насърчаваното развитие на тези умения е еднакво важно в контекста на днешните глобализирани и бързо променящи се общества, основани на знанията и информацията.

Има три основни начина за интегриране на универсалните компетенции в учебната програма на ниво основно образование и на втория етап на средното образование:

- могат да бъдат с интердисциплинарен статус;
- да бъдат интегрирани в съществуващи учебни предмети;
- да бъдат въведени като отделни предмети в учебната програма.

Разглеждайки конкретно развитието на изчислителните умения, трябва да обърнем специално внимание на компетенциите, свързани с математиката, информационните и комуникационните технологии. Изследването на авторите е концентрирано върху интегрирането на този тип компетенции в съществуващите учебни предмети, а именно „Математика“, „Информатика“ и „Информационни технологии“ в VIII – XII клас и развитието им чрез използване на проектно ориентирани подходи.

II. Реализиране на проектно ориентирани подходи за развитие и формиране на изчислителни умения

При използването на проектно ориентирани подходи за цел развитие и формиране на изчислителни умения учениците придобиват ценни умения в решаването на практически проблеми, участват в реални експерименти и изследвания, учат се да управляват времето и човешки ресурси. Други възможности при реализирането на разглеждания подход са:

- възможност за реализиране на проекти по голям набор от теми от учебното съдържание;
- в края на темата (раздела) проектът може да бъде демонстриран като готов продукт – презентация, уеб приложение, реферат, продукт, свързан с конструктивни дейности, и др.;
- в проекта, по който се работи, могат да бъдат използвани междупредметни връзки;
- екипната работа може да бъде използвана като ключов елемент от дейностите по проекта;
- от възникване на идеята, работа с литературни източници и разработването на проекта до неговото презентирание пред аудитория;
- по отношение ролята на учителя може да бъде проявена голяма вариативност – посредник, ментор, лидер, модератор и др.

Всички тези възможности развиват у погроставащите мотивация за изучаване на математика, естествени науки и технологии, както и формират ранното им професионално ориентиране за професионална кариера в тези области.

Заглавието е на редакцията

III. Примери за мултидисциплинарни проектно ориентирани дейности, реализирани чрез електронни средства

Една учебна програма би била успешна, ако разполага с предимството да предлага свобода в действията на учителя. Свобода да избира учебника или учебното помагало, с което да работи, свобода как да погнесе учебния материал и не на последно място – какви учебни средства да избере за реализацията на учебната програма.

Ще посочим някои примери за мултидисциплинарни проектно ориентирани дейности, реализирани чрез електронни средства, спомагащи за развитието на изчислителните умения на учениците.

Пример 1

– Дисциплини: изобразително изкуство, информационни технологии, математика.

– Тема: „Орнаментика – 3D моделиране – Еднаквост“.

– Описание: в час по изобразително изкуство се задава практическа задача, свързана с графика (сенки и светлосенки), където модел е симетрично тяло – например орнамент от ограда от ковано желязо, къща със симетрични две части и гр. Нарисуваният модел се трансформира в примерна графика в часовете по информационни технологии, а след това се изследват неговите еднакви страни или части в часовете по математика.

– Ниво на усвояване: VI клас.

– Примерен софтуер: Google SketchUp, MS Paint и гр.

Пример 2

– Дисциплини: история, информационни технологии, математика.

– Тема: „Из живота на... – интегриране на дейности – алгебра“.

– Описание: в часовете по история учениците влизат в ролята на разказвач, описващ дадена епоха и нейните бляскави представители, един от които е математик. Събраните материали се оформят като проект в презентация, която се представя в часовете по математика преди занятия, свързани с преподаване на откритията на презентирания учен.

– Ниво на усвояване: гимназиален етап.

– Примерен софтуер: Prezi, SlideDogu гр.

Пример 3

– Дисциплини: история, математика, информационни технологии.

– В гимназиален етап учениците могат да влязат в ролята на учени, проучващи различни доказателства на Питагоровата теорема. Крайният продукт може да бъде уеб страница, показваща доказателствата, или устно представяне на едно от доказателствата.

Пример 4

– Дисциплини: география, математика, информационни технологии.

– Учениците разработват групов проект, свързан с обработката на статистически данни, представящи извадки за броя на населението на дадена държава, по света и гр. Нивото на сложност на проекта зависи от нивото на математическите им познания. Крайният продукт може да бъде презентация, писмен доклад с подходящи графики или уеб страница.

Броят на междупредметните връзки е от изключително важно значение при реализирането на проектно ориентираното обучение. Познавателните дейности, които се извършват от учениците на границите на различни учебни дисциплини, са благоприятна предпоставка за усъвършенстване както на търсените (и описани по-горе случаи) изчислителни умения, така и за развитие на социокултурната им компетентност.

Пълния текст четете в сп. „Математика и информатика“, кн. 3

Наказание, което спасява

*Откъс от „Християнският възглед
за страданията в контекста на библейски-
те идеи за божественото наказание“*

Константин Ковачев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В изясняването на християнския възглед за страданието е важно да се обърне внимание на религиозно-философската проблематика, свързана с неговото окачествяване като плод на Божествени наказания. Това е една от най-трудните и често дискутираните теми, свързани с проблема за страданието, която често пъти се повдига от различни страни – както от представители на скептицизма в тяхната полемика с духовенството, така и от представители на академичната богословска мисъл.

Неясните моменти и различните насоки в изясняването на този проблем се коренят до голяма степен в приемствеността на древните религиозни концепции по темата: „Идеята за възмездие е от съществено значение за всеки аспект от системата на митологичните възгледи и доминира в примитивната религия“ (Girard, 1987: 122). Американският библейски изследовател проф. Лари Уейтърс потвърждава наличието на подобни отправни точки в разискването на този проблем, основаващи се на античните и древни разбирания, приемащи Божествените наказания като причина за страданията: „За повечето древни народи теологията на възмездието е най-естественият жизнен принцип, който е предсказуемо правило на Бога (или боговете), компенсиращ липсата на морал и всичко друго“ (Waters, 1999: 7).

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор
Доц. д-р Георги Апостолов
E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори
Д-р Атанаска Чолакова
0889 22 20 42

Николай Кънчев
0888 81 56 45
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 2/2015:

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Размисли върху традицията /
Нина Димитрова

Философската антропология
във възгледите на Лудвиг Фо-
йербах / Сашо Василев

ФИЛОСОФИЯ И БОГОСЛОВИЕ

Християнският екзистенци-
ализъм на Сьорен Киркегор и
неговите отражения в руската
религиозна философия. Лев
Шестов и Николай Бердяев
Костадин Нушев

Святото като априорна категория. Рудолф Ото / *Мирослав Бачев*

Преторът – за някои аспекти от неговата дейност / *Димитър Мирчев*

Християнският възглед за страданията в контекста на библейските идеи за Божественото наказание / *Константин Ковачев*

ФИЛОСОФИЯ НА НАУКАТА

Симулация и огледални неврони. Анализ на понятието за намерение в експеримента на Якобони / *Никола Неделчев*

Най-новите проекти в съвременната епистемология / *Виниций Петров*

НОВИ ЗАГЛАВИЯ

Николай Хартман и пътят след постмодернизма / *Веселин Петров*

Тези идеи са оказали определено влияние върху възгледите по темата в съвременната култура. А съвременните представи и възгледи върху проблема се изграждат до голяма степен на базата на синтез между различни антични, атеистични и някои християнски идеи.

1. Библейски идеи за страданието и Божието наказание

В християнството и неговата религиозно-философска култура изследователите разглеждат проблема за връзката между страданието и Божието наказание в няколко основни направления, които произтичат от извеждането на различни причини за страданията. Всички тези идеи са засвидетелствани многократно в Священото писание на Стария и Новия завет. Темата за Божиите наказания се разгръща главно в библейските книги на Стария завет: „Гневът Божий против греха се открива на грешниците чрез наказанията, пращани от Бога“ (Задонски, 2013). В старозаветните текстове се извеждат множество примери, в които някои от страданията на хората се предизвикват от Бог като наказание за техните грехове. Но Священото писание свидетелства, че Божествените наказания, като възмездие за нарушаването на универсалния нравствен закон, са факт още преди сътворяването на човека. В тази първоначална драма, последвала появата на греха и злото като бунт срещу Бога, падналите ангели биват изгонени от небето: „Видях сатаната как падна от небето като светкавица“ (Лук. 10: 18). За хората наказанията започват с навлизането на греха в света. Така Адам и Ева са изгонени от Рая заради престъпването на Божията повеля и са обречени на труден живот и страдания (вж. Бит. 3: 14 – 19).

Книга Битие споменава и за унищожаването на света чрез потоп поради греховете на човечеството: „И се лиши от живот всяка плът, която се движи по земята: и птици, и добитък, и зверове, и всички гадове, които пълзят по земята, и всички човеци; всичко на сушата, що имаше дихание за живот в ноздрите си, умря“ (Бит. 7: 21 – 22). Градовете Содом и Гомор биват унищожени с огън заради греховете на човеците: „Тогава Господ изля върху Содом и Гомора като гъжд жупел и огън от Господа от небето, и съсипа тия градове и цялата околност и всички жители на тия градове, и (всички) растения земни“ (Бит. 19: 24 – 25). В подобна насока се разгръщат и наказанията над Египет, като всички тези примери онагледяват различни Божествени средства и методи за наказание на грешниците, които се съпътстват от страдания и смърт. Но тези примери не изчерпват насоките на религиозно и нравствено осмисляне на проблема, тъй като в Стария завет се разкриват и много други примери за наказания, изразяващи се чрез различни видове страдания, които нямат толкова мащабни измерения и фатален изход. В своите идеи относно причините и смисъла на страданията в Стария завет съвременните православни богослови Тотю Коев и Димитър Киров разграничават страданията като резултат от наказание и страданията, които при-

межават нравствено-възпитателни функции: „Освен наказания за нарушаване на Божия закон и за отстъпване от склучения завет страданията на справедливите, невинните и благочестивите като естествено последствие притежават нравствено-възпитателни функции...“ (Коев, 1993: 172). Но този възглед за страданието на невинните и праведните не е достатъчно удовлетворителен за мнозина, защото в книгата на пророк Иезекиил се казва: „*Кажи им: жив съм аз, казва Господ Бог: не искам аз смъртта на грешника, но да се отвърне грешникът от пътя си и да бъде жив. Върнете се, върнете се от вашите лоши пътища; за какво да умираете вие, доме Израилев?*“ (Иез. 33: 11). Следователно, с изключение на някои изключителни случаи като унищожаването на Содом и Гомор и космическата катастрофа на всемирния потоп, които имат фатален изход, Божествените наказания в Стария завет имат за цел нравственото поправяне чрез предизвикване на духовно обновление у човека и неговото спасение. Именно в такъв смисъл православният духовник архимандрит Серафим казва: „*Благодаря Ти, Боже, че ме наказва и с това ме спаси!*“ (Серафим, 1995: 16).

Книгите на Новия завет също фактологизират и свидетелстват за Божии наказания, изпращани върху грешниците. Такъв е случаят с Ананий и жена му Сапфира, които заради това, че излъгали Светия Дух, неочаквано били поразени със смърт (Деян. 5: 1 – 10). Както и случаят с Ирог, който е поразен от ангел Господен, защото не е въздал слава на Бога (Деян. 12: 23), (Загонски, 2013). Но въпреки наличието на такива случаи на радикални наказания на грешниците в Новия завет, като цяло, в новозаветните свещени текстове се наблюдават по-скоро оптимистични нравствено-изобличителни и промислителни тенденции в осмислянето на страданията, предизвикани от Бог, които имат за цел спасението на хората. Тази теза се потвърждава от проф. Димитър Киров, който разглежда темата, акцентирайки и върху нравствено-поучителните аспекти на наказанията: „*Бог може да „накаже“ някого със страдания заради негови лоши действия с по-широка възпитателна цел, за да подтикне други към размисли относно съобразяването с нравствените изисквания...*“ (Киров, 2013: 430). Този възглед се докосва до централната проблематика на темата за страданието, а именно – начина на възприемане и осмисляне на страданията и тяхното обяснение. В Новия завет случката със сляно родения, когото Иисус Христос изцери и избавил от неговото вродено състояние, ясно свидетелства, че Христовите ученици изхождали в своите възгледи за болестта и човешките недъзи от старозаветните разбирания за страданието и затова предполагат, че страдащият е съгрешил и неговата слепота е възмездие за греховете му. Тези идеи според проф. Борис Бобрински се основават на факта, че възпитателният характер на страданията (включващ изявата на Божията справедливост чрез страданията) „*се проявяват в религиозното съзнание на Израил*“ (Бобрински, 2012). Но Спасителят обяснява, че това страдание (което се е окачествявало като наказание) има съвсем други нравственопоучителни и промислителни аспекти: „*за да се явят делата Божии*“. Така Иисус Христос открива нови перспективи и духовни аспекти на страданията, изяснявайки, че не всяко страдание е заслужено, дори на пръв поглед да изглежда, че е. Точно тази разнопосочна асимилация на страданието и неговата интерпретация е в основата на трудното стилизиране на проблема в християнската теология и най-вече приемането на неговото положително значение и осъзнаването на религиозно-нравствените концепции по темата от представителите на съвременната секуларна култура.

2. Религиозно-нравствени и систематични аспекти на проблема

В религиозната традиция на християнството и богословските изследвания на християнската етика проблемът за страданието и Божието наказание се разглежда в няколко основни направления.

2.1. Патристични и традиционни възгледи

В патристичната литература до голяма степен преобладава и се поддържа старозаветната идейна линия по проблема, рационализираща генеалогията и феноменологията на страданието чрез идеята за греха и Божието наказание на грешника.

Сред много от представителите и авторите в това направление е и руският светител Тихон Загонски, който разглежда проблема за страданието именно в такава насока: „Гневът Божий против греха се открива на грешниците чрез наказанието, пращани от Бога. Защото, макар Бог да е толкова благ, че „никой не е благ, освен един Бог“ по Христовото свидетелство (Мат. 19: 17), Той, колкото е Благ, толкова е и Праведен. И неговата правда изисква грешникът да бъде наказан като престъпник на Неговия свят и неизменен закон“ (Законски, 2013). В същата насока според редица църковни учители и свети отци болестите ни се дават като наказание за греховете и вразумление (Василий, 2011: 5). Следователно в патристичната богословска мисъл светите отци разглеждат темата за страданието преимуществено в светлината на Божествената справедливост и нейните педагогически прояви. Така страданията могат да се възприемат като изява на справедливия Божествен съг, който възстановява нарушения универсален нравствен закон, или имат възпитателно значение като изпитания. В този контекст и свети апостол Павел добавя: „Ако бихме изпитвали сами себе си, нямаше да бъдем съдени; а бидейки така съдени, от Господа се наказваме, за да не бъдем осъдени заедно със света“ (1 Кор. 11: 31, 32).

2.2. Есхатологични измерения на проблема

В подобна религиозно-нравствена насока новозаветните текстове разкриват и осмислят страданията и възмездието за човешките дела в последните времена на човечеството: „И който не бе записан в книгата на живота, биде хвърлен в огненото езеро“ (Откр. 20: 15). На базата на своите изследвания на библейските текстове по темата г-р Самюел Бачиочи извежда една прецизирана формулировка на християнския възглед за Божието въздаяние и вечните мъки в светлината на наказателните измерения на Божествената правда: „Нечестивите ще бъдат възкресени за целите на божествената присъда. Това ще включва отстраняване от Божието присъствие в място, където ще има плач и скърцане със зъби. След период на съзнателно страдание, индивидуално, както е изисквано от Божията справедливост, нечестивите ще бъдат погубени без надежда за връщане или възстановяване. Окончателното възстановяване на вярващите и окончателното заличаване на нечестивите от този свят ще докаже, че Христовата изкупителна мисия е една абсолютна победа. Победата на Христос означава, че „първото премина“ (Откр. 21: 4), и само светлината, любовта, мирът и хармонията ще господстват през несвършващите векове на вечността“ (Бачиочи).

В такъв аспект се разгръща и християнският есхатологичен възглед за вечните мъки, които се осмислят в светлината на Божията правда. Тази Божествена справедливост според архимандрит Серафим желае не смъртта, а спасението на грешника. Авторът добавя, че посредством свободното и съзнателно нарушаване на Божията правда човекът сам си навлича проклятие и гори тази Божествена правда да желае да го въведе във вечния живот, ако той я погази, си причинява смърт (Серафим, 1963: 265). Но това принципно теологическо схващане по темата се приема трудно не само от основните представи и нагласи на съвременната култура, но и от страна на много философски становища и позиции, които предизвикват сериозна и конфронтационна полемика между тях и християнството.

3. Богословски дискусии и религиозно-философски позиции

Темата за страданието и за справедливостта на Божието възмездие продължава да се обсъжда оживено както в средите на философите, така и в границите на богословието и религиозната етика. Един показателен пример в това отношение и в рамките на очертаната насока е възгледът на британския философ Бертранд Ръсел. Според него един свят, който е обречен на вечни мъки, не може да бъде част от творение на Всеблаг Създател, тъй като самото очакване на вечно страдание създава страх и терзания. В обобщен вид тезата на автора се свежда до аргументирането на това, че: „учение, според което мъките в ада са наказание за греха, е доктрина на жестокост“ (Russell, 1976: 22 – 23). Този философски възглед не е изолиран случай, а често е част от широко разпространена и социално обусловена съвременна тенденция на мислене, възпроизвеждаща сходни идейни позиции по проблема. Тази

теза, свързана с основната етическа проблематика на теодицеята, е позната във философията още от Античността и началото на модерната философска мисъл. Според архимандрит Епифаний Теодоропулос още големият църковен учител свети Йоан Златоуст опровергава подобни несъстоятелни възгледи с въпросите: „*Как физическите и гражданските закони третират своите нарушители – с наказание, равносилно на деянието или с много по-голямо? И защо там несъразмерността на наказанието ти се струва справедлива и логична, а при грешниците ти се струва несправедлива и нелогична?*“ (Епифаний, 2010).

Показателният начин посредством аналогия между Божията и човешката справедливост, който св. Йоан Златоуст използва за аргументиране на християнското учение чрез привеждане на този пример, осветлява ограничените възможности за човешкия разум да проникне и познае неведомите и трудноизследими пътища на Божията справедливост и често пъти субективната и избирателна позиция на човека относно разрешаването на дилемата – кое наказание е етично, обосновано и справедливо.

От друга страна, особено важно е да се подчертава и формулира принципното разграничение между Божиите наказания при *Страшния съд* и тези, които имат промислителен смисъл и значение в настоящето. В християнското учение тези два вида наказания, като израз на Божията справедливост, имат различна цел и нравствена идея. Наказанията, като изправителни действия в настоящето, имат за цел и могат да подтикнат грешника към покаяние и нравствена промяна на поведението, чрез които той може да избегне и да се спаси от страданията във вечността.

Според св. Тихон Загонски споменатата библейска истина и педагогическа методика, при която Божествените наказания връхлитат нечестивците, е актуална и днес: „*Но същото, за което четем в книгите, виждаме и в наши дни. Тези страшни Божи съдби и днес виждаме да действат; този праведен гняв и днес се явява над неразкаяните грешници. (...) колко градове биват разорявани от другопременно оръжие, от епидемии, от глад, земетресения и огън, колко беззаконници биват внезапно взети и изведени от този свят*“ (Загонски, 2013).

Този богословски възглед едва ли може да бъде приемлив и да има доказателствена сила за невярващия човек, но все пак той остава като израз и свидетелство за християнската етическа и нравоучителна позиция по темата. Освен това възникват множество въпроси, които масовите нещастия и страдания на милиони хора през XX век повдигат в по-ново време както в областта на религията и богословието, така и в областта на съвременната философия и етика. Понякога тези въпроси звучат наивно, но в днешно време те биват поставяни все по-настойчиво и в своята директна прямота. Защо Бог не наказва Хитлер, докато избива милиони невинни хора, а други допуска да бъдат подлагани на зверски страдания? Защо в нашия цивилизован свят има нещастия и страдания, които засягат много невинни и добри хора?

От тези и подобни въпроси са се измъчвали много християнски мислители като св. Василий Велики и блаж. Августин. И днес някои християнски мислители и богослови се опитват да намерят задоволителни отговори на тези трудни въпроси. Според Джерами Куин Бог ще възстанови справедливостта и „*ще се намеси в човешката история, за да възнагради доброто и накаже нечестивите. В крайна сметка, Бог иска да накаже нечестивия и награждава праведниците*“ (Quinn, 1985: 84).

Въпреки че убийствата са тежки престъпления и злодеяния, без значение от побудите, би било доста неточно да се каже, че от няколко хиляди човека всички са невинни или че едни са невинни, а други – не. Няма как човек да знае кой е невинен и кой заслужава наказание, защото това знание е известно само на Бог и справедливостта може да се приема единствено в порядъка на Божия промисъл. Още повече че от унищожението на Содом и Гомор знаем, че Бог може да реши да изтребя цял народ заради греховете му, а със сигурност унищожените от него хора

са смятали себе си за невинни и не са разбирали защо им се случва това нещастие. От тук може да се направи извод, че хората не могат да изградят абсолютна и реална оценка за това кой е невинен и кой не, кой заслужава наказание и кога трябва да го получи, както и гали този, които изтребва цял народ, не е всъщност оръжие в Божиите ръце, или е просто убиец, който действа самоволно. Ако се приеме, че хилядите убивани наистина са невинни и Бог допусне да бъдат незаслужено измъчвани или убити, се формира сериозен ирационален парадокс за съвременния човешки разум. *„Но очевидно мисловните и духовни способности на днешния човек са така ограничени, помрачени и толкова повредени, че той забелязва само директния причинител на това голямо зло, но не и истинската причина, която е скрита зад този причинител“* (Свиленов, 2014: 256).

А всъщност гали имаме право да обвиняваме Бог за убийствата от средновековната инквизиция, за милионите пострадали от атомните бомби или милионите убити в лагерите на смъртта и газовите камери през Втората световна война? Всички тези убийства са извършени от хора и едва ли би могло да се докаже гали Бог има някакво абсолютно, частично или друго влияние върху причините за тези страдания. Всъщност ключовият момент в тази дилема е Божието допущение на несправедливото страдание. Бог не е причинител и източник на злото, но при определени обстоятелства Той допуска промислително проявите на злото, за което винаги въздава справедлива присъда. Обяснението на това трудноизследимо явление е заложено в християнския възглед за свободната воля на човека (Hermann, 2004: 132 – 135). Според св. Йоан Дамаскин заради свободната воля на човека Бог допуска той да върши зло (Damascenus, 364). От това не следва, че Бог е причина на злото или че свободата на волята е първопричина за човешките злодеяния.

Но фактът, че Бог допуска човекът да върши зло, с което предизвиква страдание, затруднява изясняването на темата за произхода на злото като последица от греха и за Божествените наказания над грешниците.

Свети Теофан Затворник разглежда този сложен богословски и религиозно-философски проблем, като го тълкува, добавяйки един съществен фактор, какъвто са ограниченото човешко разбиране и границите на човешкия разум при опитите да бъде разбрана тайната на Божията правда. Светителят посочва: *„Божието опрощение има граница, която е неизвестна за нас. Ако ние утвърдим в себе си мисълта, че за нас часът на наказанието ще последва веднага след падението, на което сме готови да се предадем, с това ние ще отрезвяваме нашата мисъл и ще придаваме мъжество на сърцето да се противопоставя на възникналите пориви“* (Теофан, 2009: 73).

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 2

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз Буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/425-04-70, 02/425-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз Буки“

1. Стандартни карета на вътрешна страница:

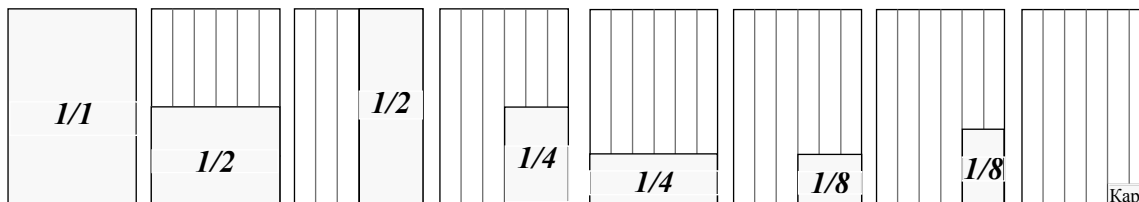
Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница - 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница - 256 мм/194 мм - 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница - 256 мм/97 мм - 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница - 125 мм/97 мм - 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

Цена за първа страница:

4 лв. на кв. см;

Цена за последна страница:

2 лв. на кв. см.

2. Вложки - 1000 бр. - 80 лв.

Научни списания на издателство „Аз Буки“

1. Цена за вътрешна страница (в лева)

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора корица: цена за вътрешна страница + 60% оскъпяване

3. Цена за реклама на трета корица: цена за вътрешна страница + 40% оскъпяване

4. Цена за реклама на четвърта корица: цена за вътрешна страница + 100% оскъпяване

5. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз Буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз Буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2012 г.